

4. Хомич Г. О., Васько Н.М. (2012) Дослідження проблеми емоційних порушень у дитячому віці. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Вип. 10. [українською мовою].

СТИЛІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В ПОСТКОВІДНИЙ ПЕРІОД

УДК 159.92

Феджага Олена Юрїївна,
*студентка спеціальності 053 Психологія
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти».*

Анотація. У статті проаналізовано та визначено особливості різних стилів сімейного виховання, особливу увагу звернено на особливості непослідовного стилю виховання, вивчено основні категорії сімей, що страждають від надважких обставин військового стану в постковідний період.

Ключові слова: *стилі сімейного виховання, воєнний стан, постковідний період.*

Актуальність дослідження. Складна реальність сьогодення в Україні змушує шукати нові способи та прийоми впливу на покращення міжособистісних відносин у родині, що зможуть всебічно розвивати та наповнювати її. Збереження психічного здоров'я дитини, батьків потребує вивчення в екстремальних умовах війни в постковідний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Залежно від особливостей та методів взаємодії батьків із дітьми, існують різні стилі виховання. Вивчення питання виховання в сім'ї висвітлювали в роботах багато вітчизняних вчених, зокрема, О. Д. Замашкіна, Л. М. Маценко, О. І. Бондарчук, А. Й. Капська, О. В. Лісеєнко та ін.

Дві пари ознак, які визначають поведінку батьків: прийняття (тепло, любов) – неприйняття (ворожість), що задають емоційний тон стосунків, і

терпимість (самостійність, воля) – стримування (контроль), що визначають переважаючий у сім'ї тип контролю і дисципліни.

Виховання дітей в умовах війни в постковідний період досліджуються в наукових працях С. Савченка, О. Карамана, Т. Завальнюка, Т. Поліщука, В. Панка. Проблеми в родинях вивчали М. Маркова, В. Козира, Т. Федорченко.

Мета наукової публікації – висвітлити актуальні в наш час стилі сімейного виховання, з'ясувати, як взаємини в сім'ї змінюються в умовах військового стану в постковідний період.

Завдання статті: подати переваги та недоліки різних стилів сімейного виховання; виявити найвразливіші особливості сім'ї в умовах воєнного стану в постковідний період.

Методи та методики дослідження. Теоретичні методи: аналіз, синтез і реферування психологічної та психолого-педагогічної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'я для дитини є першим і найбільш важливим чинником особистісного, інтелектуального, духовного розвитку. В сім'ї дитина вчиться дотримуватися переліку законів (сімейних правил), а далі суспільних норм тощо.

Як зазначає Л. М. Маценко(2019), в родині закладаються основи ціннісно-мотиваційної сфери особистості, формується її характер. Вплив сім'ї на розвиток особистості залежить від її складу, морально-психологічного клімату, соціальної орієнтації, загальної та педагогічної культури батьків, часу і характеру спілкування кожного з них з дитиною, єдності чи суперечливості вимог до неї, кола сімейних інтересів тощо.

Недоліки у поведінці й характері дітей є сигналом для перегляду батьками власної поведінки і загалом взаємовідносин у сім'ї. Основним компонентом виховного потенціалу сім'ї є внутрішньосімейні взаємини.

За ступенем включення членів родини в сімейні стосунки, їх емоційної духовної єдності розрізняють згуртовані (інтегровані) і роз'єднані (дезінтегровані) сім'ї. У перших – кожний член сім'ї відчуває себе повноцінним

учасником сімейної взаємодії. Таким сім'ям властиві духовна та емоційна близькість, відповідальність один за одного, довіра, тобто існує психологічна захищеність. Для роз'єднаних сімей характерна відособленість членів родини один від одного. Кожний живе ніби сам по собі, духовно й емоційно майже не пов'язаний з іншими членами родини. За характером психологічної й ціннісно-орієнтаційної єдності розрізняються гармонійні і дисгармонійні сім'ї.

Стиль батьківського виховання – це психологічна конструкція, заснована на стандартних стратегіях, що використовуються у вихованні дитини; це реагування на поведінку дітей зі сторони батьків, і спосіб висувати батьківські вимоги. Обраний стиль, як правило, визначає систему виховання, якій притаманне більш-менш цілеспрямоване застосування методів і прийомів виховання, врахування того, що по відношенню до дитини можна допускати, а чого не можна, хоча не завжди усвідомлюється об'єктивно існуюча мінлива множинність цілей і завдань виховної роботи з дітьми.

Більшість класифікацій засновані на сімейному контролі, тиску на дитину, емоційності виховання та способах впливу. Здебільшого в літературі назви стилів різні, проте їхній зміст збігається.

Виділяють п'ять стилів (тактик) виховання в сім'ї. Демократичний стиль сімейних стосунків (тактика співробітництва) передбачає не лише батьківську підтримку й допомогу дітям в їх окремих справах, а й взаєморозуміння, взаємоповагу дітей і батьків, встановлення партнерських на паритетних основах взаємин, заснованих на співчутті, співпереживанні, відповідальності за наслідки власної активності. Оптимальним для практики сімейного виховання вважається демократичний стиль, що характеризується високим рівнем вербального спілкування між дітьми і батьками; включеністю дітей в обговорення сімейних проблем, урахуванням їхньої думки; готовністю батьків у разі потреби прийти на допомогу дітям, одночасно з вірою в їх успішну самостійну діяльність, адекватним батьківським контролем.

Авторитарний виховний стиль означає пригнічування почуття гідності, ініціативи, самостійності одними членами сім'ї (найчастіше дорослими) у

інших. Жорсткі накази, примус, свавілля батьків призводять до значних порушень у формуванні особистості дитини.

Ліберальний стиль (тактика невтручання). Система міжособистісних відносин у сім'ї будується на визнанні (доцільності) незалежного існування дорослих і дітей. Батьки, як вихователі, за даним типом взаємин, найчастіше ухиляються від активного позитивного втручання в життя дитини. Їх більше приваблює комфортне співіснування з дітьми, яке не потребує глибоких душевних переживань. За таких умов дитина стає емоційно байдужою до інших, яскраво проявляється егоцентризм, індивідуалізм, а сім'я для неї – лише необхідна формальність. Відхилення від демократичного стилю в бік авторитаризму, ліберальної всездозволеності чи надмірної центрації на дитині спричинює відповідні деформації її особистості.

Потуральний виховний стиль (тактика опіки й безоглядної любові). Батьки власними зусиллями, працею намагаються задовольнити всі потреби дитини, відгороджуючи її від будь-яких турбот, складностей тощо. Відтак дитина, яка штучно позбавлена можливості проявляти себе в досягненні певних результатів, відповідати за наслідки своїх дій тощо, зростає інфантильною, безпорадною, безініціативною, уникає відповідальності за певні дії, рішення.

Домінуючою характеристикою людини, що зростає в умовах потурального стилю, - егоцентризм. У ставленні до людей, які її оточують, діє установка: кожен, хто не ставить за мету задовольняти її потреби, - егоїст, людина небажана для подальшого спілкування, навіть ворожа.

Нестійкий (непослідовний, змішаний) стиль виховання, для якого характерний не прогнозований перехід батьків від одного до іншого стилю ставлення до дитини. Такі «перепади» народжують у неї недовіру до батьків, відчуженість, формують установки реагувати не на зміст звертань, вимог, а на форму. Для задоволення своїх індивідуалістичних потреб діти зазвичай намагаються використати ситуативно сприятливий емоційний фон стосунків з батьком або матір'ю (Бондарчук, 2001).

Непослідовний, змішаний стиль виховання передбачає неузгодженість і суперечливість установок батьків на процес виховання, постійна непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї підвищену тривожність. Цей стиль характеризується тим, що у батьків не вистачає витримки, самовладання для здійснення послідовної виховної тактики в сім'ї. Виникають різкі емоційні перепади у відносинах із дітьми – від покарання, сліз, лайки до ласкавих проявів, що призводить до втрати батьківського впливу на дітей. Дитина стає некерованою, непередбаченою, вона зневажає думкою старших і батьків.

Стиль виховання дитини є репродуктивним, тобто багато в чому репродукує стиль виховання, який застосовувався у дитинстві батьків. При цьому самооцінка Я-образ дитини є інтродекцією батьківського ставлення і способів керування поведінкою дитини, що реалізується, по-перше, через пряме чи непряме (у зразках поводження) навіювання образу чи ставлення до себе, по-друге, через формування у дитини стандартів виконання тих чи інших дій, формування рівня домагань, по-третє, через контроль за поведінкою дитини, у якому вона засвоює способи самоконтролю.

Я-образ і самооцінка, що навіюються дитині, можуть бути як позитивними, коли дитину переконують у тому, що вона є доброю, розумною тощо, так і негативними, коли дитину переконують у її неповносправності. Коли тривожна мати надміру опікується дитиною, то тим самим паралізує її власну активність і самостійність.

Отже, велике значення має вплив родин, у яких виховувалися самі батьки; власне те, яка модель сімейних стосунків закріпилася в їхній підсвідомості змалку.

Оптимальні стилі виховання, де високий рівень любові, підтримки, задоволення базових потреб дитини запобігають психотравмуючій дії воєнного стану в постковідний період.

Відбулися істотні психологічні зміни в дорослої особистості під впливом пандемії COVID-19, які значною мірою вплинули на її звичну

життєдіяльність. Тому, вагомого значення набуває питання розробки психологічних інструментів, які сприятимуть подальшому психоемоційному розвитку дорослої особистості та відновленню соціальних зв'язків, що мають важливе значення для психологічного благополуччя. Перспективними в якості подальших наукових розвідок стосовно цього питання видаються дослідження, що присвячені ефективності застосування окремих інструментів для психологічного корекційного впливу на дорослу особистість, що зазнала значних психологічних змін під час пандемії та у постковідний період (Каменщук, Т., 2023).

Різноманітні наслідки впливу труднощів на родинні стосунки можна розмежувати за тим, на які сфери життя родини вони перш за все негативно впливають: порушення виховних функцій родини, ускладнені подружні відносини, напружені стосунки з іншими членами родини тощо. Існують розбіжності у тому, як сім'ї реагують на труднощі. У деяких випадках вони чинять мобілізуючий, інтегруючий вплив; в інших, навпаки, послаблюють родину, призводять до розбіжностей у всьому. Ця особливість реагування різних сімей зазвичай відбувається за умов «нормативного стресу», коли родина стикається зі звичайними для певного життєвого етапу труднощами. Провідна роль сім'ї у виникненні патогенних ситуацій та психотравмуючих переживань обумовлена низкою обставин:

- провідною роллю сімейних відносин у системі взаємовідносин особистості (родина є найбільш важливою соціальною групою, до якої включений індивід; сімейні події більшою мірою частіше «приймаються близько до серця», ніж аналогічні події у сфері трудової діяльності, приятельських відносин тощо);

- багатоманітністю сімейних відносин та їх тісним взаємозв'язком (домашнє господарство, емоційні взаємовідносини, сексуально-еротичне життя родини – всі вони нерозривно пов'язані; спроба щось змінити в цьому колі викликає «ланцюгову реакцію» в усіх інших; через це сімейної травми важче позбутися);

– особливою відкритістю, а отже, вразливістю члена родини щодо різноманітних внутрішньосімейних впливів, у тому числі і травмуючих (в родині людина найбільш піддана впливу інших членів сім'ї; слабкості та недоліки її відкриті).

Слід зазначити, що діти – найбільш вразлива частина суспільства. Нестійка дитяча психіка гостро реагує на втрату почуття безпеки, зміну звичного оточення, місця проживання, втрату улюблених іграшок, позбавлення режиму дня. Значна кількість дітей стала свідками військових дій, проявів насильства, агресії, втратила близьких, знайомих, друзів унаслідок війни та пандемії COVID-19. Саме у таких ситуаціях діти потребують не тільки якісної фахової психологічної допомоги, а і тепла, розуміння, підтримки найближчих – батьків, родини. І перше, що необхідно зробити дорослим, це відновити у дитини почуття безпеки, приналежності, любові, що задовольняються лише в процесі спілкування. Для дитини особливо важливо поділитися інформацією, висловити власну думку, отримати поради та рекомендації, відчути розуміння та підтримку.

На жаль, проблем у дітей не менше, ніж у дорослих. Через певні психологічні, матеріальні, побутові труднощі, що спіткають більшість громадян України, система відносин «сім'я – дитина» розглядається як вразлива категорія. Ця категорія охоплює сім'ї, що зосереджені на особистих емоціях подружжя, переживаннях через втрату сенсу життя, фізичні ушкодження, матеріальну скруту (Федорченко, 2011). Вони виявляють педагогічну некомпетентність, байдужість до дітей. Сім'ї біженців відносять до дисфункціональної сім'ї, бо саме у них формується особистість із такими психологічними недоліками, як: занижена самооцінка (синдром меншовартості), неадекватне уявлення про себе як особистість, проблеми у спілкуванні. Саме у таких ситуаціях діти потребують підвищеної уваги з боку батьків, духовного зв'язку.

Прояви афективності – роздратування, невдоволення, занепокоєння, тривога щодо дітей – набувають у батьків нав'язливого характеру і заважають виконувати батьківські функції повною мірою, а не лише як «годувальника».

Актуальною наразі є і проблема сімейної (домашньої) жорстокості, насилля. Під впливом психотравмуючих подій, умов існування накопичена агресія виливається на більш слабких та беззахисних у родині: жінок, дітей, людей похилого віку, тварин. Діти, як «лакмусовий папірець», відбивають настрої, емоції, почуття близьких, дорослих і ретранслюють їх у навколишній світ.

Дітям, постраждалим від насильства, притаманні такі психологічні особливості: егоцентрична поведінка, що виражається в лайках, нецензурних висловлювань; неконтрольовані спалахи гніву, що виникає раптово і безпідставно, спрямований на більш беззахисний прошарок (малі, старі, тварини); цинічне ставлення до протилежної статі, не властиві дитині знання дорослого життя; почуття неповноцінності, сорому, занижена самооцінка; частий депресивний стан, що виявляється у відчутті самотності, занепокоєнні, тузі, порушеннях сну, настрою, суїцидальних спробах.

Насильство щодо дітей у сім'ї спричиняє негативний досвід поведінки у дорослому житті, бо саме батьки є зразком наслідування для дитини, авторитетом. Відзначено, що найтипівішими помилками сімейного виховання, особливо у воєнні часи, є: дефіцит позитивного спілкування батьків із дітьми; відсутність у дорослих стійких власних моральних устоїв; організація життя у родині, що не сприяє формуванню у дитини моральних звичок; байдужість батьків, нерозуміння з їхнього боку внутрішнього світу дитини; грубе, недоброчливе ставлення до дитини.

Таким чином, розглядаючи особливості функціонування української родини у час війни в постковідний період, можемо зазначити, що сучасний стан сім'ї, її особливості, структура, вплив на формування особистості надають багатий матеріал для досліджень у галузі психології, педагогіки, соціології, патопсихології. Наразі найпоширенішими тенденціями у сучасній

сім'ї є: послаблення матеріальної і психологічної (захисної) функції сім'ї; порушення механізму адаптації родини до кризових явищ у суспільстві (війна, вимушена міграція); трансформація та суперечливість сімейних ролей; ускладнення дитячо-батьківських взаємовідносин; нестабільність життєвих родинних планів в умовах війни; вплив патогенних чинників на психічне здоров'я членів сім'ї (Шинкаренко, І., 2022).

Саме в тих сім'ях, де використовуються деструктивні стилі виховання, діти мають найбільший ризик отримати розлади психіки різного ступеню важкості, так як катастрофічні обставини війни помножуються на відсутність стабільності, стресостійкості, підвищену тривожність, егоцентричність членів родини.

Висновки. Отже, найпершим соціальним середовищем у житті дитини є сім'я. Саме вона відіграє ключову роль у становленні особистості дитини. Важливу роль у цьому процесі відіграють батьки, які є «значущими» дорослими для дитини, зразком для наслідування. Не усвідомлюючи важливості та сили свого впливу на дитину і використовуючи неправильний підхід до неї, батьки можуть залишити негативний відбиток на свідомості вихованця та його майбутньому, тож украй важливо, щоб сімейні стосунки ґрунтувалися на любові, повазі, довірі та підтримці.

Поняття «стиль сімейного виховання» належить у психологічній літературі до широкого та багатозначного понятійного апарату дитячо-батьківських взаємин. Під стилем сімейного виховання розуміється багатомірне утворення, яке включає ставлення батьків до дитини та переживання цього ставлення (емоційний компонент), особливості сприйняття та розуміння характеру дитини (когнітивний компонент), поведінкові стереотипи, які практикуються відносно дитини (поведінковий компонент).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, оскільки Україна вперше за багато років опинилася у стані війни. Сімейне життя – це великий екзамен для людей. А існування сім'ї у кризовому воєнному стані –

це подвійне випробування на міцність, витривалість, стійкість української родини, що споконвічно вирізнялася власними традиціями, повагою до всіх членів родини та опорою на християнські моральні цінності.

Можна констатувати, що війна справляє вплив на усіх членів родини. Не кожна особа безболісно для свого психічного здоров'я витримує екстремальні умови війни; перебуваючи в цій ситуації, може отримати розлади психіки різного ступеня важкості, що зумовлює втрату повноцінного здорового буття. Усі негаразди, катастрофічні події, війни минають, а враження з дитинства міцно закарбовуються у свідомості особистості.

Перспективи подальших досліджень. Проблеми, пов'язані з вихованням у наші дні є одними із найактуальніших для батьків, педагогів, психологів, адже суспільство, як ніколи зацікавлене у зростанні духовно багатой молоді.

Список використаної літератури.

1. Бондарчук, О. І. (2001). *Психологія сім'ї*. Київ: МАУП.[українською мовою].
2. Маценко, Л. М. (2019). *Педагогіка сімейного виховання: підручник*. Київ: ЦП «Компринт». [українською мовою].
3. Каменщук, Т. Д.(2023). Зовнішні чинники та психологічні зміни дорослої особистості в постковідний період. *Інноваційна педагогіка. Соціальна педагогіка*. Випуск 62.(Т.2.с.127-130). [українською мовою].
4. Каменщук, Т. Д. & Федорець, В. М., Паламарчук, Ю. Г., Клочко, О. В., Браніцька, Т. Р.(ред.)(2023). *Коронавірусна пандемія COVID-19: психологічні проблеми у дітей. Пайдея в дзеркалі європоцентричних трансформацій українського культурно-освітнього простору: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 97-й річниці з дня народження Мішеля Фуко (16–17 берез. 2023р.)*. КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», КЗВО «Вінницька академія неперервної освіти», ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Нац. акад. пед. наук України; Вінниця : ТОВ "Друк плюс". 213-215. [українською мовою].

5. Федорченко, Т. Є. (2011). *Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект*. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. [українською мовою].

6. Шинкаренко, І. (2022). *Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми*. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, спеціальний випуск 2, 554-562. [українською мовою].

АЛКОГОЛЬНА ЗАЛЕЖНІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА МЕДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

УДК 159.96-365.702

Фертюк Ольга Олександрівна,
*студентка спеціальності 053 «Психологія»,
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»
магістр права, помічник керівника приватного медичного центру
„Centrum Medyczne Mediraj Sp. z o.o”, Польща*

Анотація: *в статті розглядаються сучасні наукові погляди на психологічні, нейрофізіологічні та генетичні механізми виникнення алкогольної залежності у дорослих.*

Ключові слова: *алкогольна залежність, психологічна допомога, рання діагностика, нейрофізіологія та генетика алкогольної залежності.*

Актуальність нашого дослідження пов'язана з тим, що алкогольна залежність є складним захворюванням, для якого характерна відсутність критичного відношення особи до свого стану. Механізми виникнення алкогольної залежності мають генетичну та нейрофізіологічну основу. Головним напрямом профілактики виникнення алкогольної залежності у дорослих є раннє виявлення схильності до вживання алкоголю та психологічна консультація з метою зміцнення психологічної стійкості до вживання алкогольних напоїв. При ранній діагностики схильності людини до алкогольної залежності необхідно враховувати нейрофізіологічні механізми,